

Fragmenti iz pomorstva Boke u XVII. i XVIII. stoljeću

Ivo Tripković, Split

Maja mjeseca 1954. g. naša je štampa objavila nekoliko historijskih događaja koji su se zbili u Perastu. Među ostalim — a povodom jubilarne 300-godišnjice — spomenut je rat između Turaka i Peraštana koji se vodio 15. maja 1654. god. kada je mala šačica hrabrih Peraštana hametom potukla moćnu tursku vojsku od preko 5.000 dobro naoružanih ljudi predvođenih agom Rizvanbegovićem (danas se njegova puška kao ratni trofej čuva u dvorcu Visković Joza u Perastu). Namjera je ovog članka da iznesemo još koji historijski događaj, koji se odigrao na moru u toku XVII. i XVIII. stoljeća, a u kojemu su Bokelji, a naročito Peraštani direktno učestvovali.

Već u uvodu treba odmah istaknuti, da je razdoblje od sredine XVII. stoljeća bez sumnje najteže, ali ujedno i najslavnije u historiji Boke. To je doba slavne bokeljske epopeje. Naša narodna pjesma i mnogi naši domaći pjesnici, a napose poznati pučki pjesnik Andrija Kačić-Miošić opjevali su junačku borbu Bokelja na moru s turskim gusarima. Naši arhivi puni su izvještaja o tim slavnim djelima naših pomoraca. Pa i mnogo prije toga bokeljski su se pomorci istakli i pročuli. Napose treba spomenuti pomorsku bitku kod Lepanta (7. oktobra 1571). Turci su u ovoj bici pokušali da apsolutno zavladaju Sredozemnim morem, ali je bitka završena katastrofalnim njihovim porazom, a što dokazuje i potpuni gubitak njihove flote. U toj bici naročito se proslavio junaštvom svoje posade kotorski brod »Sv. Tripun Kotorski«, na kojemu je bio komandant kap. Petar Stjepkov Marković iz Perasta. Ovom je iskusnom pomorcu španjolski kralj pridodao u obiteljski grb »znak sunca« — kao priznanje polje izvojevane konačne pobjede.

Koliko god je nepobitna činjenica da su općenito Bokelji po svojoj naravi bili i jesu vrlo vješti dobri pomorci, ipak se mora priznati da je za ovo razdoblje, t. j. za XVII. i XVIII. stoljeće naročito mjesto pripalo peraškim pomorcima, i njihovo junaštvo nadaleko se bilo pročulo. Kroz ovo razdoblje oni su pokazali svoju vrijednost u raznim ratovima koji su se vodili između Mlečana i

Turaka. Dokaz tome je činjenica da su im Mlečani u zrak osobitog priznanja dali specijalnu »povlasticu«. Ova povlastica data je dvanaestoricima peraških plemića, a značila je da su ti odabranici imali lično čuvati veliku pomorsku zastavu koja se tradicionalno vijala na brodu komandanta mletačke ratne flote. Prirodno je, da je zbog tog svojstva ovu zastavu neprijatelj nastojao pošto potu zaplijeniti, i da ju odnese kao ratni trofej, pa su zbog te zastave Peraštani imali teških okapanja i neugodnosti, a mnogo puta su i ginuli čuvajući svojim životima državnu mletačku zastavu.

1638. godine herojstvo bokeških pomoraca naročito se je ispoljilo. Te historijske godine turski sultan Murat IV. naredi poturici Ali Pičininu da gusari po Sredozemnom moru i da pljačka primorska mjesta i naselja. Za taj svoj podvig naoružao je 16 velikih alžirskih i turskih galija i s njima prodro u Jadransko more, s namjerom da opljačka otok Vis i Svetište Bogorodice u Lovretu. Međutim, na putu vrlo jaka oluja primorala ga je da se skloni u Valonu. Kada se u Boki i u Dalmaciji doznalo, da se opasni gusar Ali Pičinin nalazi zaklonjen sa svojim galijama u Valoni, kamo ga je više sila privremeno natjerala i momentalno spriječila u izvedenju njegove zle namjere, odmah su i smjesta otpremili nekoliko oružanih brodova put Valone. Na putu su susreli malenu mletačku flotu, koja se vraćala sa otoka Krete pod zapovjedništvom proveditura Marina Capelle. Ove su se flote (bokeljsko-dalmatinska i mletačka) udružile i zajednički krenule za Valonu. Između ovih brodova bila je po jedna »galeota« iz Perasta i jedna iz Prčanja. Naše brodovlje, u zajednici s mletačkim, blokira valonsku luku. Turci su zblja bili iznenađeni tom neočekivanom navalom i zametne se teška borba. Nakon višesatne borbe, Turci napustiše svoje galije i ušančiše se na obalu pod zaštitom topova Valonske tvrđjave. Sa ove tvrđjave otvori se žestoka vatra, a isto tako i ušančeni Turci iz pušaka podupriješe krvavi boj. U situaciji koja se stvorila, bokeljski su brodovi predlagali, da se

zarobe gusarske galije. Ovaj su prijedlog donekle osujećivali dalmatinski, a naročito mletački brodovi, koji se uopće ne usuđiše približavati bliže iz bojazni da ne dođu pod još jači udar turskih topova i taneta. U tom odlučnom času Peraštani i Prčanjani učiniše nečuveno herojstvo — do tada u svijetu nezapamćeno. Oni su pod kišom turskih taneta skočili u more, doplivali do turskih galija, presjekli konope i tako omogućili mletačkim brodovima da odvuku turske brodove iz Valonske luke. Nakon toga sa ovim ogromnim ratnim plijenom uputilo se pobjedonosno naše i mletačko brodovlje put otoka Krfa u Grčkoj. Netom su stigli u Krf, potopili su sve gusarske galije, osim što nijesu galiju turskog komandanta Ali-Pičinina, koju su odvukli kao ratni trofej u Mletke. Na dolasku u Mletke bili su svečano dočekani od mletačkih vlasti i mletačkog dužda.

Ima se dalje spomenuti da su u Kandijskom ratu (od 1645 do 1669), Bokelji bili oni, koji su sa svojim oružanim brodovima učinili prava čudesa od junaštva. Osobito se istaknuše Kap. Vicko Mašanović, zapovjednik velikog mletačkog broda »Giove Fulminante« i kap. Ivo Bronza zapovjednik drugog velikog mletačkog ratnog broda »Constanca Guerriera«. Ova dva najveća mletačka broda, koja su bila sagrađena 1668. god. bila su od strane Mletačke republike povjerena dvojici Bokelja i baš dvojici pomorskih kapetana iz Perasta. Bili su im povjereni da s njima upravljaju kao najbolji moreplovci onog vremena. Pored njih i mnogi Dobročani i Prčanjani bili su zapovjednici raznih mletačkih ratnih brodova.

Na 30. septembra 1687. god. udružena flota (Mlečani, Maltežani i Toskanci) pod zapovjedništvom Vrhovnog komandanta mletačkog providitura generala Jerolima De Cornaro oslobodila je Hercegnovi od Turaka. Ovoj udruženoj floti pridružili su se Bokelji, a između njih naročito Peraštani sa 16 svojih brodova. Prema tome za oslobodenje Hercegnovoga, bez sumnje najviše zasluga imali su Peraštani, pa ih je stoga, u znak priznanja, nagradila Mletačka republika s mnogim povlasticama. Pored tih posebnih povlastica, dala im je Mletačka republika i oko 2.000 »kanapa« zemlje u Hercegnovskoj rivijeri, s tim da se ta zemlja razdjeli između 210 peraških porodica. Ne treba smetnuti s uma da su i Crnogorci zaslužni za oslobodenje Hercegnovoga. Oni su »na kamenu« poviše Hercegnovog potukli hercegovačke Turke, koji su pod komandom Topal-paše dolazili u pomoć opsjednutoj turskoj vojsci. Vladika Rade opjevao je ovu pobjedu u svom znamenitom djelu »Gorski vijenac«.

Odmah nakon oslobodenja Hercegnovog, Mlečani su, pomoću bokeljskih pomoraca, osvojili Risan od Turaka. I za ovaj grad vodile su se teške borbe, a glavni dio tereta ponovno je pao na Bokelje, a osobito na Peraštane. Dakle, Peraštani su opet bili oni koji su imali najviše zasluga za oslobodenje Risna iz ruku turskih vladodržaca. Ovo nije ni čudo kada se zna da su Peraštani u ono doba na daleko bili čuveni kao odlični pomorci. Oni su, kako kaže predaja u

XVII. stoljeću, posjedovali oko 80 trgovačkih brodova. Obitelj Martinović iz Perasta imala je 40 što većih što manjih brodova i radila je sa glavnicom od preko 100.000 mletačkih dukata. U to zlatno doba njihovog pomorstva osnovali su oni u mnogim trgovačkim mjestima na Levantu trgovačke agencije. Ove agencije kasnije su imale imućnije trgovačke kuće iz Dobrote i Prčanja.

U XVII. stoljeću najveći bokeljski brodovi bili su »vašeli«, zatim manji »polake«, »gripi«, »tartane«, »tartanele«, »marciliene«, »martieri«, »trabakuli« i »bracere«.

Deset godina nakon oslobodenja Hercegnovog i Risna, Turci su bili poraženi kod Sente (1697). Ova ih je okolnost ponukala da 1699. sklope mir u Karlovcima. Možemo reći da je taj događaj značio jednu ozbiljnu prekretnicu za trgovinu u pomorstvo Boke, jer se od tog časa bokeljska trgovina znatno unaprijedila, a što je imalo za daljnju posljedicu sveopćenito podizanje blagostanja Boke. Ovo stanje potrajalo je kroz cijeli XVIII. vijek.

Službeni i provjereni podaci nam govore da je Boka Kotorska koncem XVIII. stoljeća imala 300 patentiranih brodova, koji su plovili po svim morima i 300 nepatentiranih brodova, koji su služili za obalnu plovidbu (Trst, Venecija, Albanija i Grčke luke).

Ovo je brodovlje donosilo pomorcima Boke jednu zavidnu i ogromnu korist od 130.000 zlatnih mletačkih cekina godišnje. Maslinovo ulje na pr., koje se izvozilo u Veneciju, davalo je Bokeljima godišnje koristi od 35.000 mletačkih zlatnih cekina. Suhe smokve mnogo su se cijenile, a osobito u Veneciji, jer su ih držali ukusnijim od grčkih, pa je ta grana voćarske kulture davala Bokeljima godišnje 30.000 zlatnih mletačkih cekina. Ovi momenti imali su za daljnju konsekvenciju da su Bokelji dobivenim novcima sebi gradili udobne kuće i raskošne i komodne palače, baš onakve kakve vidimo po talijanskoj rivijeri, osobito od Venecije prema Padovi i Bologni. Mnogobrojni srebrni zavjeti i spomen-slike u našim bokeljskim crkvama i muzejima na kojima su ovjekovječeni razni prizori iz života naših pomoraca, borbe sa gusarskim brodovima, brodovi u borbi sa morskim valovima i t. d., lijep su prilog za proučavanje historije našeg pomorstva.

U pomorskim analizama na početku XVIII. stoljeća zabilježen je još jedan vrijedan pomorac — kap. Djuro Ban iz Perasta. On je sa svojom tartanom krenuo iz Boke za Drač. Na brodu je imao 25 ljudi posade. Ispred samog Drača napadne ga 25. XII. 1716. turski gusarski brod, na komu je bilo 120 momaka. Pored toga, još se 50 Dračana s kraja pridružilo i potpomoglo borbu Turaka. Zametnula se žestoka i krvava borba, u kojoj padoše kao heroji kap. Djuro Ban i trećina njegove posade. S druge strane pogine i turski komandant. Kada su Turci vidjeli da im je nestao zapovjednik, odmah klonuše duhom i 70 turskih momaka pobjegne s broda s jednom malom ladom da se spasu od ono malo Peraštana, koji su se herojski borili. Ova strašna borba svršila je tako da su konačno Peraštani prodrli na turski

brod. Prodrlo je 12 mladih Bokelja, pa su oni, i s pomoću petorice robova, koji su se nalazili zatočeni kao sužnji na turski brod, svladali 68 Turaka. Naši su momci prilili Turki da siđu u unutrašnjost broda, gdje ih redom povežaše i tako svezane odvedoše na svoju tartanu. Nakon toga, krenuše put Krfa, kamo ih je mletačka vlast svečano dočekala i nagradila. Ni 16 godina nije prošlo kada se čudnim sticajem okolnosti opet pojavio kap. Djuro Ban iz Perasta, brat poginulog kapetana Djura. On se u okršaju sastao sa dva turska broda. I u ovoj borbi Turci su strahovito stradali, a kap. Djuro odlikovan je od strane mletačkog dužda kavalieratom Sv. Marka.

Predaleko bi nas vodilo, kada bi stali nabrajati slavu i značaj svih onih bokeljskih pomoraca, koji su baš u ovo razdoblje dali svoje obole za napredak bokeljskog pomorstva, ali dužnost je spomenuti slijedeće: Na 19. travnja ove godine u Dobroti svečanom akademijom bili su kome-morirani legendarni junaci braća kap. Marko i kap. Jozo Ivanović, koji su u znamenitoj pomorskoj bici u luci Drago kod Atene na 19. IV. 1756. hametice potukli Turke, a njihov komandant zloglasni gusar Reisi Hadži Ibrahim od Kandije bio je smrtonosno ranjen lično od kap. Marka Ivanovića i uslijed dobivenih teških rana malo nakon toga i poginuo.

Car Petar Veliki odredio je 1697. da 50 izabranih mladića, kneževa i bojara izuči pomorske vještine, te su 22 bila upućena o Holandiju, a 28 u Veneciju, gdje je ovim potonjima prof. za nautički predmet bio kap. Marko Martinović iz Perasta. U pomorskom muzeju u Perastu i danas se čuva velika slika na platnu i ulju. Slika je od nepoznatog umjetnika, a predstavlja kap. Marka Martinovića kako predaje ruskim mladićima pomorske nauke. Ova slika ima veliku historijsku i kulturnu vrijednost. Ona predstavlja značajni ruski historijski spomenik u Jugoslaviji.

Drugo lice, koje se uz Martinovića uvijek spominje, kada se prepričava povijest Perasta jest kap. i admiral Mate Zmajević. On je zaslužan kao organizator ruske ratne flote na Baltičkom moru pod carem Petrom I. Velikim. Njegova je zasluga, da se ruska vlast na Baltiku učvrstila, čime je dao Rusima u tom dijelu svijeta u ono doba ozbiljno preimućstvo nad ostalim zemljama toga bloka — iako su sve te države bile izrazito pomorske zemlje. Admiral Zmajević je u Baltiku u tri navrata redom pobijedio u čuvenim pomorskim bitkama vrlo moćnu Švedsku. Preko tih pobjeda ime našeg domoroca na daleko je odjeknulo.

Treći savremenik admirala Zmajevića i kap. Martinovića jest Mate Melada iz Perasta, koji je bio pomorski inženjer ruske ratne mornarice i kao takav uredio mnoge luke u Rusiji.

I grof Marko Vojnović iz Hercegnovog bio je također admiral ruske ratne mornarice. Napose podvlačimo, da je Vojnović organizirao prvu rusku ratnu mornaricu u Crnom moru i osnovao prve ruske luke u Kaspijskom moru. U znamenitoj bici (1788. godine u blizini toka Filonija), koja se vodila između Rusa i Turaka vrhovni zapovjednik cjelokupne ruske flote bio je lično Marko Vojnović. Njemu su tada bili potčinjeni kao oficiri kasnije čuveni ruski admirali Sonjanin i Uškov. Vojnović je preminuo kao aktivni ruski admiral u Vitpskom. Svojom oporukom ostavio je rođacima u Boki velika dobra na Krimu.

Vladimir Grigorović, prof. univerziteta u Odesi, u svom zapaženom predavanju, koje je održao 1876. godine pod naslovom »Zasluge Južnih Slavena za Rusiju« između slavnih ruskih junaka i boraca spomenuo je i Bokelje, a u prvom redu Zmajevića, Martinovića i Vojnovića. »Djelima i zaslugama ovh junaka — rekao je on — imamo da zahvalimo, što je južni kraj Rusije došao pod rusku vlast, što su tamo ponikli gradovi i u njima se razvila trgovina i pomorstvo.«